
XXVII КИЇВСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ СИМПОЗІУМ З НАУКОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІЇ НАУКИ «НАУКОЗНАВСТВО ТА ІСТОРІЯ НАУКИ: МИНУЛЕ, ТЕПЕРІШНЄ, МАЙБУТНЄ» — «ДОБРОВСЬКІ ЧИТАННЯ»

Сучасний розвиток суспільства неможливо уявити без системного дослідження науки як особливого феномена людської діяльності, спрямованої на отримання об'єктивних знань про оточуючу дійсність у єдиному ланцюзі нових знань про навколишній світ. Наукова діяльність залишається єдиним і перевіреним часом засобом збирання, систематизації та критичного аналізу фактів задля синтезу нових знань, що описують природні та суспільні явища, дозволяють будувати причинно-наслідкові зв'язки між ними і прогнозувати їх перебіг, минуле, сьогодення та майбутнє.

Одним із перших наукознавців, який звернув увагу на необхідність комплексного дослідження процесу продукування наукових знань та організації оптимальної взаємодії всіх економічних агентів інноваційного процесу, був член-кореспондент Національної академії наук України та засновник Інституту досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки НАН України Геннадій Михайлович Добров. Ґрунтовні результати досліджень, висвітлені Г.М. Добровим у низці монографій, зокрема «Потенціал науки», «Наука про науку. Вступ у загальне наукознавство», «Організація науки» та «Управління наукою», на сучасному етапі розвитку наукознавства не тільки не втрачають, а скоріше набувають актуальності та слушності як в Україні, так і за кордоном.

Черговий XXVII Київський міжнародний симпозіум з наукознавства та історії науки у рамках єдиного наукового форуму «Наукознавство та історія науки: минуле, теперішнє, майбутнє» — «Добровські читання», який відбувся 14—15 березня у м. Києві, продовжив традиції регулярного проведення київських міжнародних симпозіумів з наукознавства та історії науки та щорічних «Добровських читань». На цей міжнародний захід були запроше-

ні науковці, підприємці, викладачі вищої школи, представники державного управління наукою та інноваційним розвитком.

Метою проведення симпозіуму був аналіз законодавчої бази науки, еволюції її розвитку та оцінки ефективності використання; обговорення нових методів дослідження кадрової складової науки та проблеми підготовки і використання творчого потенціалу молодих наукових кадрів; пошук оптимальних шляхів удосконалення науково-інноваційної політики та запровадження сучасних форм міжнародної співпраці, а також пов'язані з цим питання історії, методології і соціології науки з точки зору формування позитивного іміджу науки.

Організаторами заходу були ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України» («ІДНТПІН ім. Г.М. Доброва НАН України») спільно з Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України та Державною науковою установою «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» Міністерства освіти та науки (МОН) України. Робота форуму була організована у формі двох пленарних засідань та дискусій й обговорень у рамках двох тематичних секцій:

Секція 1. «Наукознавство та інноватика» (модератор: В.П. Соловійов, в. о. заступника директора з наукової роботи, керівник Центру інновацій та технологічного розвитку ДУ «ІДНТПІН ім. Г.М. Доброва НАН України»).

Секція 2. «Історія, методологія та соціологія науки» (модератор: Ю.О. Храмов, завідувач відділу історії та соціології науки і техніки ДУ «ІДНТПІН ім. Г.М. Доброва НАН України»).

У роботі симпозіуму взяли участь близько 70 учасників, загалом було представлено 18 доповідей на пленарних та 34 — на секційних засіданнях.

З вітальним словом до учасників форуму звернувся Перший віце-президент НАН України, академік НАН України *А.Г. Наумовець*, який наголосив на видатній ролі академічної науки у розбудові сучасної, потужної та конкурентоспроможної інноваційно-орієнтованої економіки, а також вручив директору ДУ «ІДНТПІН ім. Г.М. Доброва НАН України», професору Б.А. Маліцькому відзнаку НАН України за професійні здобутки.

У своєму привітальному слові Головний учений секретар Національної академії наук України, академік НАН України *В.Л. Богданов* звернув увагу на міждисциплінарний та інтернаціональний характер наукових досліджень як на один із найважливіших чинників сучасної наукової політики, підкресливши нові можливості, що відкрилися перед вітчизняними науковцями у зв'язку із набуттям Україною асоційованого членства в Програмі ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт — 2020». Він також підкреслив необхідність проведення ґрунтовного наукознавчого аналізу новітніх підходів і методик оцінювання ефективності роботи установ та окремих учених, поширення інформації про їх наукові здобутки та науково-технічні розробки.

Варто зазначити, що до фахового обговорення науково-практичних питань у сфері управління науково-інноваційним розвитком були залучені представники державних органів управління. Із вступним словом до учасників симпозіуму звернулися *В.С. Шовкалюк*, директор Департаменту інноваційної діяльності та трансферу технологій МОН України, *В.П. Чеботарьов*, директор Державної наукової установи «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» МОН України. У цьому зв'язку учасники міжнародного заходу висловили сподівання, що розпочата на форумі дискусія у найближчій перспективі сприятиме активізації дер-

жавної підтримки національних та міжнародних досліджень з наукознавчої тематики, розширенню законодавчої та нормативної діяльності у напрямку підвищення престижності наукової праці, зокрема серед молоді, стимулюванню дослідницько-інноваційних процесів, розробленню дієвого механізму формування і реалізації державної науково-технологічної політики, спрямованої на побудову економіки знань та інтеграцію у єдиний європейський дослідницький простір.

У пленарній доповіді *Б.А. Малицького*, директора ДУ «ІДНТПІН ім. Г.М. Доброва НАН України», «Наукознавство та історія науки: погляд у минуле, сучасне і майбутнє», визначено чіткі періоди розвитку наукознавства та історії науки, зокрема ключові особливості добровського періоду. Проблеми сучасного наукознавства переосмислено автором у контексті уроків, винесених владою, суспільством і наукою із минулого і сьогодення, а також запропоновано напрями та конкретні кроки щодо подальшого динамічного розвитку науково-інноваційної системи України.

Член-кореспондент РАН *Ю.М. Батурин*, головний науковий співробітник Інституту історії природознавства і техніки РАН, у своєму виступі «Роль науки в умовах соціально-економічної кризи — фізична модель» відзначив, що успіх економічних реформ залежить від обраної стратегії виходу із кризового стану країни з трансформаційною ринковою економікою, і висвітлив особливості трьох таких стратегій: суто економічної, адміністративно-командної та стратегії залучення інтелектуальних ресурсів. Серед багатьох факторів, що спричиняють стрімкий соціально-економічний розвиток, Ю.М. Батурин зупинився на аналізі тих моделей ресурсодинаміки, які вказують на залежність країн у кризовому режимі саме від низькоентропійних ресурсів. З-серед низькоентропійних ресурсів він виділив науку — єдиний ресурс, здатний постійно продукувати щось нове, особливо здобутки у галузі точних, природознавчих та інженерних наук. Для виправлення існуючої ситуації Ю.М. Батурин висловив надію на зміну курсу державної політики у науково-технічній сфері, адже всупереч системній логіці в умовах кризи уряд застосовує до науки дії, протилежні її рятуванню та підтримці: скорочення бюджету науки та її недоплате реформування.

Центральною думкою презентації *В.І. Онопрієнко*, головного наукового співробітника ДУ «ІДНТПІН ім. Г.М. Доброва НАН України», «Інженерія знань в інформаційній революції», є визначення інженерії знань як особливої галузі інформаційних технологій, метою яких є накопичення та застосування знань, причому як об'єкта для оброблення їх не людиною, а комп'ютером, що обумовлює необхідність їх аналізу та особливостей оброблення людиною і комп'ютером, а також розроблення їх машинного представлення.

Лейтмотивом доповіді *В.П. Соловйова*, в. о. заступника директора з наукової роботи, керівника Центру інновацій та технологічного розвитку ДУ «ІДНТПІН ім. Г.М. Доброва НАН України», «Інноватика — наука про зв'язок науки з бізнесом і суспільством», стало організаційно-економічне та нормативно-правове обґрунтування необхідності впровадження в Україні концепції потрійної спіралі, яка передбачає паралельну реалізацію прогресивних подій не тільки в сфері науки і технологій, а й у сфері освіти, бізнесу і влади. Крім того, у доповіді було підкреслено важливість участі реального сектору економіки в реалізації державної політики у сфері наукової та науково-технічної діяльності, що обумовлює необхідність розроблення та прийняття правових актів, які б визначали відповідні обов'язки бізнесу щодо фінансування наукових досліджень. Професор В.П. Соловйов зауважив, що важливим елементом технологічного розвитку в усьому світі в сучасних умовах є

саме громадськість, яка виступає як індикатор споживацького середовища для інноваційної продукції. У цьому контексті доповідачем було проаналізовано Статтю 23 «Громадські наукові організації» у нещодавно прийнятому Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність», яка визначає такі організації як елемент виробництва знань, хоча і не містить якихось конкретних положень стосовно їхніх функцій. У зв'язку з цим В.П. Соловйовим зроблено висновок, що ця стаття у вищезгаданому законі є не лише зайвою, а й шкідливою, тому наразі потрібна дискусія у широкому колі ключових агентів сфери науки, освіти, бізнесу, влади та громадськості щодо пошуку ефективних моделей їх взаємодії в єдиному інноваційному процесі.

Основну увагу у доповіді професора *Ю.О. Храмова*, завідувача відділу історії та соціології науки і техніки ДУ «ІДНТПІН ім. Г.М. Доброва НАН України», «Новий образ історії науки — інноваційна історія науки (на прикладі історії фізики)», було приділено структуруванню історії науки. Ним було виокремлено: 1) історію внутрішньої логіки розвитку науки (генезис її ідей, теорії, відкриття), тобто ідейний розріз; 2) біографістику; 3) хронологію і періодизацію науки; 4) історію наукових інститутів, лабораторій, конструкторських бюро, академій наук, наукових спілок (соціальна історія); 5) історію наукових шкіл; 6) історію науки в архівних документах та матеріалах. У доповіді було також представлено детальну періодизаційну схему фізики, яка охоплює передісторію фізики або період виникнення та накопичення окремих елементів фізичних знань; період становлення фізики; класичної фізики; неокласичної фізики; період новітньої (постнекласичної) фізики. Ю.О. Храмов зацентрував увагу учасників на тезі, що періодизація науки в поєднанні із хронологією подій та фактів надає можливість представити процес її всебічного розвитку, простежити точки росту, генезис ідей, напрямів, еволюцію наукових знань тощо, проте якщо цю схему сприймати буквально, то може скластися невірне уявлення щодо прямолінійності шляху розвитку фізики, адже в реальному процесі розвитку науки було немало зупинок, хибних та обхідних кроків, перш ніж вона доходила до істини.

У доповіді *Л.П. Кавуненко*, провідного наукового співробітника ДУ «ІДНТПІН ім. Г.М. Доброва НАН України», «Наукова і соціальна значимість ідей Г.М. Доброва (на прикладі цитованості в світі його праць)», зосереджено увагу на сучасному значенні ідей Г.М. Доброва на основі результатів наукометричного аналізу публікаційної активності засновника української наукознавчої школи та індексу цитування його головних наукових праць.

Своїми спогадами про Г.М. Доброва з учасниками симпозіуму поділилися його учні — відомі науковці у сфері наукознавства та інноваційного розвитку: *І.Ю. Єгоров*, завідувач відділу інноваційної політики, економіки і організації високих технологій ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» («Особливості неформальної наукової комунікації в роботі Г.М. Доброва з молоддю: спогади аспіранта»), і професор *В.І. Карпов* («Прогнозування напрямів наукових досліджень в НАН України»).

У доповіді *С.В. Кричевського*, провідного наукового співробітника Інституту історії природознавства і техніки ім. В.І. Вавілова РАН, «Дослідження техносфери та концепція управління еволюцією техносфери», підкреслено, що на відміну від досліджень біосфери Землі, дослідження техносфери як нової глобальної системи відбуваються з великим відставанням від еволюції об'єкта досліджень, а відтак вони досі не поєднані та не систематизовані в проблемному, програмному й організацій-

ному аспектах. Доповідачем запропоновано реалізувати випереджуюче управління еволюцією техносфери, у тому числі з активним використанням Big Data, а також організувати цілеспрямовані наукові дослідження, розробити повноцінну та адекватну концепцію управління еволюцією техносфери й загальну теорію техносфери, для чого створити міжнародний Центр (Інститут) техносфери.

Пленарна доповідь «Інституційний фактор у науково-технологічній сфері: стан і перспективи в умовах глобальних змін» *О.А. Меха*, завідувача відділу системних досліджень науково-технологічного потенціалу ДУ «ІДНТПІН ім. Г.М. Доброва НАН України», присвячена комплексному аналізу впливу інституційних змін на рівень науково-технологічного розвитку. В ній зосереджено увагу на стані інституційно-організаційного розбалансування вітчизняної науково-технологічної сфери, підкреслено зростаючу роль особистості та масштаби впливу людського фактора в умовах домінування інформаційного світу, асинхронність дій між формальними і неформальними інститутами і відсутність ефективного співробітництва між ними задля проведення ефективної державної політики України у науково-технологічній сфері.

Велику увагу учасників симпозіуму привернули пленарні доповіді науковців ДУ «ІДНТПІН ім. Г.М. Доброва НАН України», присвячені проблемам кадрового забезпечення науки, зокрема питанням залучення талановитої молоді до дослідницької та інноваційної діяльності: *І.О. Булкіна*, завідувача міжвідомчої лабораторії МОН і НАН України з проблем формування та реалізації науково-технологічної політики, «Кадрова політика в організаціях НАН України: гендерний аспект»; *С.О. Жабіна*, ученого секретаря, «Актуальні проблеми молодих учених НАН України та ВНЗ»; *О.С. Вашуленко*, наукового співробітника, «Створення та досвід функціонування академій наук для талановитої молоді в окремих зарубіжних країнах»; *Л.В. Ришко*, провідного наукового співробітника, «Ставлення студентської молоді до наукової діяльності (за даними соціологічного опитування)» та інших.

У пленарній доповіді *Н.Б. Ісакової*, старшого наукового співробітника ДУ «ІДНТПІН ім. Г.М. Доброва НАН України», «Активізація функції українських університетів як генераторів нових знань», проаналізовано кількісні характеристики науки вищої школи та динаміку їх змін, позиції українських ВНЗ у вітчизняних та міжнародних рейтингах. Доповідачка навела дані експертних досліджень щодо основних перепон для розвитку науки в українських університетах (недостатнє фінансування, завелике педагогічне навантаження, обмежена автономія та відсутність умов для проведення конкурентних науково-технологічних робіт). Нею надано експертні поради щодо розвитку науки вищої школи: підвищення рівня взаємодії академічної науки, вузівської науки та інноваційного бізнесу на рівні регіонів і країни, інтернаціоналізації вузівської науки та створення дослідницьких університетів для поєднання науково-дослідницької роботи та освіти.

У пленарній доповіді *О.О. Грачова*, завідувача відділу проблем діяльності та стратегії розвитку НАН України ДУ «ІДНТПІН ім. Г.М. Доброва НАН України», «Академічна організація науки: тенденції розвитку та антиакадемічна критика», представлено аналітичні дані щодо публікаційної активності науковців НАН України та МОН України, індексованих у міжнародних базах даних, та рейтинги наукових організацій і вищих навчальних закладів України за індексом Хірша у міжнародній базі даних Scopus. Доповідачем зроблено висновки щодо провідної ролі НАН України як найпотужнішої та найпродуктивнішої наукової організації країни, що підтверджується результатами як статистичних досліджень, включаючи бібліомет-

тричні та експертні оцінки, так і міжнародної експертизи науково-дослідницької та інноваційної системи України, здійсненої у 2016–2017 рр. під егідою ЄС.

Докторантом ДУ «ІДНТПІН ім. Г.М. Доброва НАН України» *О.В. Кот* представлено доповідь «Інтеграція суспільства та науки: нові підходи до співпраці у ЄС та Україні», в якій акцентовано увагу на сучасних трендах і викликах у взаємодії науки та суспільства та сформульовано ключові завдання для вітчизняної системи управління науково-інноваційною сферою, зокрема забезпечення всебічної інтеграції до ініціатив ЄС з Відкритих інновацій, Відкритої науки та Відкритості світу. Запропоновано широке застосування у практиці управління наукою основних положень концепції відповідального ставлення до досліджень та інновацій, що передбачає інклюзивний, всеохоплюючий підхід до науково-інноваційної діяльності. Такий підхід гарантує співтворчий та консолідований характер співробітництва між усіма зацікавленими сторонами, які працюють разом протягом усього дослідницького процесу і прагнуть спільно узгоджувати на всіх його стадіях ключові цінності та потреби суспільства на основі результатів прогнозування та обґрунтованих оцінок потенційних наслідків і суспільних очікувань щодо отриманих наукових досліджень та інновацій.

С.Г. Бублик, заст. завідувача відділу системних досліджень науково-технологічного потенціалу ДУ «ІДНТПІН ім. Г.М. Доброва НАН України», у доповіді «Еволюція вітчизняного законодавства у сфері науки (на прикладі закону про наукову і науково-технічну діяльність)» звернув увагу учасників форуму на суттєву деінтелектуалізацію законодавства у сфері наукової та науково-технічної діяльності України. Такий висновок зроблено на основі детального аналізу прийнятих законодавчих актів у сфері науково-технологічної сфери. Доповідач також відзначив, що на сучасному етапі відбувається посилення інституціоналізації правових механізмів державного управління та регулювання наукою, що, зокрема, виражається через переважання функції «облік і контроль».

У доповіді *О.Г. Луговського*, наукового співробітника ДУ «ІДНТПІН ім. Г.М. Доброва НАН України», «З історії ракетно-космічної науки і техніки 50–60-х рр. на основі архівних документів», представлено комплексний історико-наукознавчий аналіз розвитку ракетно-космічної науки у середині ХХ сторіччя, здійснений на основі розсекречених документів, знайдених в Центральному державному архіві громадських об'єднань України.

Широке обговорення актуальних проблем наукознавства свідчить про безумовну корисність обміну досвідом у різних напрямках управління науково-технологічним розвитком, а також про його позитивний вплив на формування сприятливого середовища задля удосконалення механізмів державної політики у науковій сфері та підвищення рівня інноваційної культури. У подальшому це сприятиме налагодженню конструктивного діалогу між науковцями, державними органами управління, бізнесом та громадськістю з метою широкомасштабного впровадження досягнень фундаментальної та прикладної науки у реальний сектор економіки. Для активізації інтеграційних процесів між наукою, владою та суспільством учасники симпозиуму сформулювали низку конкретних рекомендацій:

1. Розробити та прийняти на рівні держави (за досвідом США) договір про співпрацю влади, суспільства, бізнесу з наукою в галузі створення та практичного використання наукових знань, технологій та інновацій.

2. З метою більш активної комерціалізації наукових результатів розробити та впровадити у практику державного управління інноваційну модель структурної

перебудови виробництва, поклавши в її основу досвід Японії, Китаю та європейських країн.

3. На основі досвіду європейських країн та положень документу про асоціацію України з ЄС, які стосуються розвитку науки, технологій, інновацій, розробити та прийняти Закон України «Про нову національну політику України у сфері досліджень та інновацій на період до 2025 р.», який має відповідати задачам переходу країни на європейський інноваційний шлях розвитку.

4. Переглянути та привести у відповідність із Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» параметри та змістовну сутність наукоємності усієї законодавчої бази в сфері державної економічної та соціальної політики з метою всебічного нормативно-правового забезпечення розвитку науки, технологій та інновацій.

5. З урахуванням вищезазначених заходів розробити програми реформування науки та відродити у суспільстві культ наукового світогляду.

Учасники симпозіуму відмітили активну роль наукових установ НАН України в розробленні комплексного механізму реформування науково-технологічної сфери, збереження і збагачення здобутків заснованої Г.М. Добровим української школи наукознавства та висловили побажання колективу ДУ «ІДНТПН ім. Г.М. Добрава НАН України» щодо подальшого продовження роботи у цьому напрямку спільно з іншими науковими, освітніми, громадськими, державними установами та представниками реального сектору економіки.

*О.В. КОТ,
кандидат економічних наук, докторант,
старший науковий співробітник
ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу
та історії науки ім. Г.М. Добрава НАН України»*